

Boris
Jukič

Mati

Nikdar mi ni ućakati konca teh noći! Moj Bog, a bom mogla še vse to? Berem, berem, do zdaj sem brala. Nikoli prej. Nikoli v življenju nisem toliko prebrala, kot zdaj dve leti. Kdo se je takrat zmisllil, da bi bral? Hm ... Gospod so ćitali. Oni so študirali ... Bukev pri hiši ni bilo, oća se niso menili zanje, dela pa kolikor si tel ... Iz noći je gledalo v dan in je še v poslo za tabo lezlo ... delo. Saj sem pozabila, kako

sem se ućila brati ... In oćal nisem nikoli rabila. Kdo me je ućil po knjigah brbrati? ... Zdaj me še ne bolijo oći ... Kakšne roke imam! Luna jih dela take. Ne vem, će imajo vsi tanko kožo, ko se postarajo. Kakšna bi bila, će bi prišla do sto let? Menda bi meso ven pogledalo ... Vsi vidijo gube. Moja koža je gladka. Nobeden ne vidi las. Ko gledam Maro, ki ima tako goste, debele lase, za en prst debele. Tudi jaz sem jih imela. Zdaj so ko cvirnki. A so beli? ... Pa še ne vsi ... Ona tako goste. Zvećer jih je odpela, nazaj jih je spustila po skienih. Ne bi jih bila smela pred pobom Ne vem ... Oh, ja! ... Menda bom morala tudi to preživeti ... Oba sina sta šla, zeta sem preživela ... Mica še zdaj jadra ćez polja ko zgubljena ovca ... Nić otrok ji ni pustil ... Da bi mi Bog ne dal toliko let, nobeni da ne bi dal, će ima toliko pretrpeti ... Će sem tela kdaj drugaće narediti, nikoli ni bila dosti beseda. Z jezikom se nić ne spremeni. Vse je zmerom in zmerom in zmerom ... Oh, ja, tako gre vse kot pred sto leti. Vsak dan sem morala ... stokrat sem matrnjala in matrnjala, pa sem vlekla in sama naredila već ko pol, da je šlo ... Zdaj, ah, jej, zdaj sem že zmatrana. Ne rajta već. Nić ne odrajta. Noben me tudi ne posluša ... Govorim sama za sebe ... Res ... Kdo me će slišati? Sama pri sebi pletrnjam ko star maćek ... Tudi to bo šlo. Novo je — vse življenje je novo — zdaj pa nisem vajena. Sem že slišala, da se zgodi in sem si tudi misllila, samo ... da bi pri nas ... Saj zato glih je ćudno ...

Rudi je pripeljal traktor na dor. Ves je bil poten, na vratu je imel dve ćrni ćrti umazanije. Ko je dvignil glavo, sta se videli. Kolikokrat sem rekla, da naredimo kopalnico ... Prav poznalo se mu je, da je delal. Samo

na delo misli. Sonce je bilo še močno, samo ... popoldan je že bil. Mara je kričala. Pelji trahtor, pelji trahtor pod silos; pod streho daj prikolico, če bo dež. Potem bomo razložili. Rudi je kričal s trahtorja, da je mama zmešana. Saj si zmešana, je rekel, kakšen dež danes? Soparno je, daj hitro. A ne vidiš oblaka? Potem je pogledal v oblak in tisti dve črti sta se razširili pod brado. Hitro je zapeljal naprej in nazaj ... Dober je bil ... kako je obračal prikolico. Takrat se je prikazala Mirica ... in Čemažarjeva. Tam je stala na sredi dora kar z jasnega in pozdravljala. Prav fajn punca je. Jaz sem jo videla z grabljami, tudi s trahtorjem sem jo videla. Ta je res fajn punca. Mara pa ... Pod stopnicami je stala, Kaj čejo te dve? ... Ona je ne mara. Hitro jo je zagledala, roke je naslonila na boke in se je namrdnila. Rudi je rekel, O, Mirica! Njemu je pa pasalo. Vse sem videla. Kar dol je tel skočiti. Pohiti, si slišal! je ravšala Mara in je šla sama čez dor proti silosu. Kaj češ? je rekla Mirici ... Sem prišla po Rudija, Mara. Danes praznujem ... Kaj češ, da bomo praznovali danes? A ne vidiš, kako se dušimo v delu? Rudi je skočil s trahtorja, z rokami je bil trd. Priključil je pihalnik, da je zarovsal, in je začel razkladati in metati v tista usta. Tako je poskočil, ... prav ustrašila sem se. Meni ni uteklo, da je jezen. Mirica se je tela z njim pomeniti, Mara je bila pa že vmes in Rudi je mahnil z roko proti Mari. Tam je mama. Kot bi tel reči, naj se z njo pogovori. Pazi na kosilnico, je reznála Mara. Naš Rudi mora delati. A boš ti pograbila? Na polje ga pridi iskat, ne sem! Mirica je rekla, prav prijazno ji je rekla, da naj se ne jezi tako. Danes je sobota, kakšen dan že lahko počivajo. Mara pa, Bog je v nedeljo počival. In vsa je vihrala: roke, krilo, vse. A si, Rudi? Gremo zdaj! Saj grem, saj grem, ne kriči. Potem je Mirica pozdravila, in mene je lepo pozdravila, Rudi je pa že šel.

Jaz sem bila ves čas tiho.

Mara je prišla domov iz vojne šestinštiridesetega. Rudi je prišel z njo in je bil kmalu eno leto star. Po sredi vasi je korakala. Ruta ji je padla z las na ramo. Ljudje so stali na vratih in so jo spoznali, vsi so bili veseli. Ko je šla mimo, so gledali za njo, gor sem k meni. Tudi jaz sem vedela, da je ona, ampak nisem mogla nekaj razumeti. Solze so mi tekle in skozi solze sem videla, da nese nekaj živega. Neumno bi se mi zdelo, če bi nesla psa ali mače ... Vse, levo in desno je pozdravljala in se smejala, vsakemu je kaj rekla; ko je šla mimo, jih je vpraševala. Pri meni se je ustavila in je rekla. Na, glej, to sem prinesla ... (Prvi moj sin je bil Rudi in je padel drugo leto vojne.) Prijela sem ga v roke. Ona me je objela okrog pasu in se je naslonila z glavo na moj trebuh. Pokleknila je, na koži sem čula, da sem mokra. Sonce je sijalo, da je odbliskalo od turna. A v dveh sta prišla? sem rekla. Zmeraj bolj dol sem bila mokra ... Prav tak dan je moral biti. Čist kot voda v tolmunu. To je ... pa lepo, sem rekla. Še bolj se je stisnila, jaz sem mislila, da teče iz mene.

Dan je bil pa tak, da bi ga z vedrom zajel .. Sem rekla. To je pa lepo.

Po večerji sem se spominjala Laha, ki je hodil k njej. Rudi je imel sedem ali osem let. Da njemu ni nič mar, če ima otroka, je rekel. Glih táko jo porajta . . . Dan za dnem je hodil sem gor in ji je nosil rože, ona pa nič. Pa tudi ni bil lep . . . Za špargetom je stala in rropotala je s pedelami in tonti, da si je sam hudič mašil uha. Tam dajte rože, mu je rekla . . . In potem . . . nič . . . Je pa pravila, drugi dan že . . . ko je prišla, da jo je imel rad tisti njen v Nemčiji. Gor s Poljske je bil, en Žid. Vsak dan ji je pravil, da jo popelje domov. Tako lepo mesto je tam. On mi je pravil o Torunju, mama. To mi je ene stokrat povedala. Tam je živel en velik mož, Kopernik . . . Ko je šlo že h koncu, je tel zbežati al pa je tel zanalašč umreti. Na žicah se je scvrl. Prej ko je umrl, sta zračunala, da se bo otrok rodil na sedemnajsti februar, in jo je vprašal, če ve, kaj je bilo na ta dan . . . Na ta dan pred več kot tristo leti so zažgali v Rimu Giordana Bruna. On je glih takó mislil kot Kopernik. Na Trgu cvetlic so ga zažgali . . . V Rimu. Sedemnajstega februarja pa se ni rodil Rudi. On je marčni. En mesec se je zakasnil. Sedemnajstega pa je šel tisti poljski Kopernik na žice . . . Unga, Giordana, so morali glih na Trgu cvetlic. Tako lepo se sliši, in pa zažgali so ga . . .

Včeraj zvečer pri večerji je Mara enkrat omenila Kopernika, tistega njenega. Rudi je jedel, kot da bi tekel in scal. Valjal je po ustih žlico in si brez volje do jedi nakrgaval mastne žgance. A so to kašni žganci? Saj se nič ne tresejo. Kje si pa videla, da so žganci tako trdi? je godel. To je bukovina, žaganje . . . Tak je bil, da ga nismo mogli prenašati. Potem je še našel smet v mleku. Mati pa nanj, da je salamenski negode, neroda laška. Laška, ja! je rekel. Že nisi lačen, je zaritala. Pa pusti! Ma, a ne vidiš, da sem ves zjeban, lačen ko pes? Potem ona spet, Ja, Rudi, saj veem. A ti vržem še tri jajčka na mast? Boš, a ne? Kar pusti žgance, če ti ne pasajo. Taka je bila kot med. Saj smo tudi nekaj naredili. Se pa prav pozna danes. A si videl Joškove? Oni so dosti manj. A si ti kaj gledala, mama? Si videl, kje so bili opoldan? Rudi se je še malo kujal, ampak mu je dobro naredilo, da je poslušal. Na, jajčka, je rekla Mara, in malo žgancev si zajemi. Saj niso tako slabi. Kar v jajca jih otreši. A si videl, Marjan jim pa letos ni prišel nič pomagat. A si ti kje videla Marjana, mama? . . . Mirko je bolj tako. Njemu se tako ali tako nikoli ne mudi. Vsa nežna je ratala. Zajemi še malo, je rekla, kaj se čmuhaš? Si si menda zaslužil, a ne? Ti, čmuža. Ona je našobila usta in ga podrsala po nosu.

Potem je bila spet taka. Spravi se na pinjo, je rekla . . . Kar tolči, kar.

Rudiju se pozna, da je močan. Iz pinje je kar frčalo. Tudi Mara se je ustavila in ga gledala. Potem je rekla, da bo treba drugi dan . . . tako kot danes, spet zgodaj vstati. Oh, ja, ja, je jamrala. Jutri bi bilo treba zorati do konca, na ta dolgem bomo pustili za pomlad, tam bo detelja . . . Rudi je pogledal od pinje, A detelja? Ja, detelja bo tam . . . tam, zraven Tomažinovega . . . Uhštape bova pustila za pašo, na Všècu pa bomo koruzo . . . Rudi je tolkel in je bil tiho.

K nam je hodil svoje cajte mlad Rezijan. Ampak je že bil tako lep. Punce so ga kar gledale. Marsikatera si ga je tudi želela, ma tako . . . za hrbtom, da ne bi noben videl. On je bil le Rezijan, zato ga ni tela nobena . . . Dobro sem videla, da so mu bile ženske pri srcu, naša Mara ga je kar nekam predolgo ogledovala kakšenkrat. Ne vem, če se nista imela. Jesen je bila tistikrat še prav topla in oba sta isti dan nekam zginila. Se spomnim, da je bilo oblačno, prazen veter je vlekel. Čez dve uri se je on vrnil in je povsod iskal svoje dežnike in škarje. Čje so bruse? je vprašal še mene . . . Mara je prišla zvečer . . . na večerjo. Kar potuljeno se je držala . . . Jaz je nisem nič vprašala . . . Lepega dne je pripeljal tisti Rezijan ženo s sabo. Nič ni bila lepa. Vse so ga spraševale, kako da je zbral tako ženo. Kako da si zbral tako? Nič ni lepa . . . Ma, res je bila grda . . . Ja, je rekel on, za moje oči je lepa . . . Ja, za moje oči je lepa. Tako je rekel.

Dostikrat sem ugibala, kakšen je moral biti on, Poljak Kopernik. Vsaj na zunaj mu je Rudi podoben. Mari ni, nobenemu od nas ni. Mara tudi pravi, da je njegov. Jaz bi kar verjela. Sinoči se je venkart zamislila in ga gledala.

Ko je moglo biti okrog devete ure, so potrkali gospod župnik in pogledali z nogo v izbo. Slišati jih je bilo že gor po štengah, en dva tri. Gospod, je rekla Mara. Rudi je pustil palico. Tudi jaz sem jih umerkala. Tak še mlad korak imajo, ma že . . . pomirjen. Bi rekla, da je trd, ki ve, kaj če. Mara jim je ponudila kondrejo. Potegnili so jo k špargetu zraven mene in me pobarali, če sem še pokoncu. Mara jim je nalila jabkovca. Saj boste, a ne? je rekla. O, pač, bi. Tako zmerom pravijo. Popravili so si janko in pokrižali roke. Letos sem pa videl, da bo dosti krivih pecljev . . . tam dol pod štalo. Cel nasad jih je . . . Ah, ja. Pa ja, je pohitevala Mara. Letos bo vsega dosti. Tudi kuruza, a ste videl, kakšna je? Danes smo pospravili seno z Uhštapov. Silosi bojo drugi teden polni. Gospod so prašali, A ti, Rudi, nič ne greš v gostilno? Vsi fantje so se zbrali tam, potem pa mislijo k Mirici. Že zdaj je kar zabavno. Mara jim je nalila še en glaž, roke je obrisala v trebuh, Rudi je pa rekel, Nekh, in je tolkel naprej; skozi luknjo v pokrovu je pena špricala. Kam bo šel? je rekla Mara, cel dan je delal kot žival in jutri bo moral spet zgodaj vstati. Ob nedeljah bi lahko tudi vidva počivala, so rekli gospod. Ja, ja, je Mara takoj nazaj, pri nas je delo in ne vpraša, če je nedelja. Potem se je kar obrnila. Gospod so začeli praviti, kako se še spomnijo, da so tam, kjer imajo letos kuruzo . . . Mara je rekla, a na Močenkah? Ja, na Močenkah, je rekel. Tam se že jaz spomnim, da so svoj čas kopali jarke. Prej je bilo močvirje. Kakor hitro je malo padel dež, nisi mogel niti s konjem več noter. Trava je bila siva in trda, kot bi rasla sama kislica. Še živina je ni marala. Ob suši je bila zemlja trda kot bat. Oh, je rekla Mara, zdaj pa rase . . . Letos je taka kuruza, da je ne vidiš povsod take. Rudi bo drugo leto naredil novo shrambo za silažo kuruze. To se mu bo splačalo. Dobra krma za živino, za spremembo pozimi več kot dobra. A ne, Rudi? Rudi je samo zahmkal. S prstom je pokušal presno maslo, ki se je kar lepilo. A si že zaspan? Nič nisem

zaspan! je njuril sam pri sebi. Kaj bom zaspan? Mara pa spet župniku, A boste vi, gospod župnik, še en glaž? V roki je držala flaško, pa ni takoj nalila. Gospod so rekli, Ne, ne, saj bom šel. Potem so res vstali in spravili kondrejo pod mizo. Merkajte po stopnicah, ga je pomerkala. Čakajte, poneseš lumin in vam malo posvetim. Obrnili so se proti meni in rekli, Lahko noč vam želim, mati. Naj vam mine v božji milosti. Z Bogom! Zbogom, sem rekla. Kaj pa je danes tel? je baral Rudi. A je prišel samo na šnops? . . . al mu še kaj drugega diši pri tej hiši? Mara je pozdravila gospoda in prišla z luminom spet noter. Rudi je z roko premetaval maslo v pedelo. Daj v kevder zdaj puter, bova šla spat. Danes je bil dolg dan. Mama, a vi še niste šli? Slekla si je jopo in krilo. Privila je tilj. Jaz sem zamežala in začela moliti, da bi se umirila in pripravila duha za noč, Rudi se ni premaknil. Mara ga je prašala, če bo spal kar v bregešah. Nekaj je momljal. Tu imaš vodo, je rekla. Daj si dol žoke in si vsaj noge umij. Potem je še enkrat zazevala. Oblekla si je srajco za spat čez glavo in šla bosa na dor. Vrata od portona je pustila odprta, da smo slišali, kako se je uscala. Kot da bi se krava spljuskala, vse skup naenkrat, ta zadnje je štrofalo, kakor da bi se zčila v jezero. Malo je zastokala, potem je vstala in prišla noter. Vrata je zaprla in zaklenila s ključem . . . dvakrat. Kaj misliš ti? je rekla. Rudi nič. Tam je sedel kot počena marajna in gledal v pinjo. Jaz sem ga videla. En tavžent stvari je imel na jeziku, toliko naenkrat, da se mu je zavozlal in mu je noter šraufalo po črevih, glavo mu je odpiralo, prsti so pa praskali po robu in lomili deščice, Vse mastne je imel. Rudi! je zaklicala. Tako, sem videla, da ni bila več prav gvišna kot prej, bolj kot da bi prašala. To je tudi Rudi čul. Oči so mu začele iskati po tleh, po kotih . . . Najprej sem mislila, da je zagledal podgano na tleh in ji sledi, . . . kako jo bo fental. Stisnilo me je in sem si zamašila usta z roko, požrla sem glas. Hotela sem se potolažiti in sem za njim iskala. Da bi bile tri podgane! Ampak niso bile, niti miška ne. Njegovo dihanje sem lovila, kdaj bo nehalo. Potem sem zamežala, pinja se je raztreščila, maslo je bruznilo. Rudi! je rekla Mara potihom kot od daleč iz kakšne teme. Rudi je škripal z zobmi; če bi ugriznil, bi poknila hiša. Moj Bog, v šonfit sem ga prosila, izba je bila bela kot v malnu. Rudac, Rudac! Mara ga je prijela okrog telesa in se mu stisnila na trebuh, Moj Rudac! Rudac moj! je pihala kot mačka in ga tiščala. Sinek moj! On pa je še zmeraj lovil sapo. Podobno, če si v vroči peči in te duši vrel zrak. Božala ga je po trebuhu. Ko je bil majhen, ga je glih tako božala po trebuhu, potem mu je slekla hlače in s prsti ga je žgečkala in mu šušotala na uho, da se je pomiril. Smejal se je in se je ulegel in začel brcati. Rudac moj! Odpela mu je hlače, roke sem sklenila in stisnila, molila sem. Mati, pejte tudi vi spat. Rudi je gromljal kot medved. Peljala ga je v kamro.

* * *

Tista svetloba od lune je že bila zginila. Vsa noč je bila srebrna, zdaj je zbledela. Pokošene Všice so pokazale, da so zelene, polje pod Preglčam

pa rjavo od koruze — letos jo bo dovolj — v Bregih se je cedilo od zdravih zelenih listov, tudi če je že september, po Babjem vrhu tri rumene in oranžne flikce in potem čez njegovo rame v nebo — plavo kot zdrava reza od pluga, nič rdečega ni bilo v njem. Tako nebo!

Sonce je še spalo.

— Rudi, vstani! Do kdaj misliš? Ne ropotaj, da ne zbudiš mame, sem slišala Maro.

Je že pokonci.

Meni se je zdelo, da se je prozorna svetloba odbila od čistega zaokroženega neba in je odzvonilo — kot takrat, ko poči ob zvon. Tak je bil, ja, ta dan, ki ga je Bog novega delal. Tak je bil — kot zvon.

Zapiski o sodobni slovenski dramatiki XIII. — Dominik Smole: Ljubezni

Tone
Peršak

Tako rekoč hkrati kot dramo ZLATA ČEVELJČKA je Dominik Smole (oktobra 1982) napisal še »etudo za TV igro« LJUBEZNI. Ker je drama ZLATA ČEVELJČKA — nenavadno rahločutna parabola o ontoloških vprašanjih današnjega človeka (in človeštva) kot generičnega in družbenega (ter družbinega) bitja — nedvomno pomenila izjemen literarni prispevek o resnici sodobnega sveta, je razumljivo, da smo tudi LJUBEZNI, objavljene v Novi reviji (št. 13/14, 1983), pričakali z veliko radovednostjo. Zanimalo nas je, ali bo novo besedilo zgolj (oblikovno/žanrska) variacija na isto temo in sporočilo ali pa bo morda prineslo še kaj več.

Ob prvem branju bralec najprej opazi to, da dogajanje LJUBEZNI poteka na drugi ravni kot dogajanje ZLATIH ČEVELJČKOV; na ravni morale in moralnega in na ravni zasebnega ter družabnega. To seveda ne pomeni, da Smole v svoji »etudi za TV igro« opušča raven ontoloških in družbenih vprašanj, pač pa je tu težišče dogajanja drugje. Če je v ZLATIH ČEVELJČKIH obravnaval predvsem ontološko in družbeno problematiko sodobnega človeka in le manj (posredno) tudi moralne, zasebne in družabne plati njegovega bivanja, potem v LJUBEZNIH analizira sodobno življenje zlasti v razsežnostih moralnega, zasebnega in družbenega, dasi skozi te sega tudi v razsežnost ontološkega in družbenega. To trdimo kljub temu, da besedilo s podnaslovom »etuda za TV igro« (torej »študija«, »vaja... z bolj pedagoškim, tehničnim smotrom« — Verbinc: Slovar tujk) tudi dejansko učinkuje kot skica za večje delo, kot na prvi pogled nedokončan spis; vendar je svet tudi v tem delu že predstavljen v celoti.